

miştir. 2. *İbre ve zikrâ* (ed-Devletü'l-*Osmaniyye kable'd-düstür ve ba'dehü*). Osmanlı bürokrasisini iyi bilen Süleyman el-Bustânî mebus seçilmeden önce yazıp yayımladığı (Kahire 1908) bu kitapta II. Meşrutiyet öncesi ve sonrasında devletin medenî, siyasî, sosyal ve ekonomik durumunu anlatır. Özellikle din hürriyeti konusu üzerinde duran müellif hükümetin ihmali yüzünden kaybolan memleket servetinden her vesile ile bahseder ve bu servetin işletilmesi için tekliflerde bulunur. Arap milliyetçisi olmadığı için devletin selâmetini hristiyanlarla müslümanlara eşit haklar verilmesinde ve devlet dili olarak Türkçe'nin bütün Osmanlı ülkesinde mecburi dil olmasında görür. Süleyman el-Bustânî bu düşüncelerini daha sonraki siyasî hayatında da değiştirmemiş, nazırlığı sırasında imparatorluğun I. Dünya Savaşı'na girmesine karşı çıkmış, savaşa girildiği takdirde imparatorluğun dağılacağını, bunun da bölge halkları için felâket olacağını ısrarla belirtmiştir; sonra da böyle bir vebali yüklenemeyeceğini ifade ederek nazırlıktan istifa etmiştir. 3. *el-İhtizâlü'l-'Arabî ve'l-istinoğrafya. Dâ'ire-tü'l-ma'ârif*'in IX. cildinde yayımlanan (s. 497-501) "Stenografya" maddesini beğenen Hidiv Tefvîk Paşa stenonun Mısır okullarında Arapça'ya uygulanmasını istemiş, Bustânî de konuyu daha ayrıntılı şekilde ele alarak bir risâle halinde yayımlamıştır (1920).

Arapça manzum İlyada tercümesiyle tedavi için gittiği İsviçre'de yazdığı "ed-Dâ" ve "eş-Şifâ" adlı iki kasidesi Bustânî'nin iyi bir şair olduğunu göstermektedir. Ancak başka şiiri bulunduğu bilinmemektedir. Dört cilt kadar olan Arap tarihine dair eseriyse hâtıraları ve seyahat notları ise henüz basılmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Philip Dî Tarrâzî, *Târîhu's-şahâfeti'l-'Arabiyye*, Beyrut 1913, II, 159-168; Serkis, *Mu'cem*, I, 560; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, IV, 260; a.mlf., *el-Müstedrek*, Beyrut 1406/1985, s. 279-280; Butrus el-Bustânî, *Üdeba'ü'l-'Arab*, Beyrut 1979, III, 450-462; C. Gureyyib, *Süleymân el-Bustânî ft mukaddimeti'l-İlyâze*, Beyrut 1979; Muhammed Kürd Ali, *el-Mu'âşırün* (nşr. Muhammed el-Misrî), Dimaşk 1401/1980, s. 235-240; Ziriklî, *el-A'lam* (Fethullah), III, 124; Han-nâ el-Fâhûrî, *el-Mücez fi'l-edebi'l-'Arabî ve târîhih*, Beyrut 1985, IV, 192-225; TA, II, 477-478; C. Brockelmann, "Bustânî", *IA*, II, 824-825; J. Abdel-Nour, "al-Bustânî, Süleymân b. Khaţţâr el-Bustânî", *EI² Suppl.* (Fr.), s. 161-162.

ALİ ŞAKİR ERGİN

BUSTÂNÜ'L-ÂRİFİN

(بوستان العارفین)

Ebü'l-Leys es-Semerkandî'nin

(ö. 373/983)

ibadet, zühd ve ahlâka dair eseri.

Tarikatların teşekkülünden önceki zühdî tasavvuf döneminde yazılmış olan eser genellikle fikhî ve ahlâkî konuları ihtiva etmektedir. Müellif eserin önsözünde halkın ve aydınların bilmesi gereken konuları bir araya getirdiğini, bu bilgileri birçok kitaptan derlediğini, delile muhtaç olan meseleleri Kitap, Sünnet ve ulemanın fikirlerine dayanarak açıkladığını belirtmektedir.

Kâtib Çelebi'nin 150 bölüm olduğunu belirttiği (*Keşfü'z-zunûn*, I, 243), ancak matbu nüshalarında 159 bölüm olduğu görülen eserin ilk on yedi bölümü eğitim ve öğretimle fetva, hadis rivayeti, vaaz, münazara ve kadılık gibi konulara dairdir. Sonraki dört bölüm tefsirle ilgili konulardan oluşur. Daha sonra ise şiir ve rüyanın şer'î hükümleri, giyim, yeme içme ve uyku âdabı, alışveriş, evlenme, çalışma ve ibadet gibi fikhî ve ahlâkî konularla günlük hayatın çeşitli meselelerine dair görüşler yer almaktadır. Müellif her bölümde önce konu ile ilgili fikhî hükmü belirtmekte, sonra bu hükümlerin Kur'an ve Sünnet'teki delillerini göstererek sahâbe, tâbiîn ve âlimlerin görüşlerine yer vermektedir; fikhî meselelerin çözümünde ise Hanefî fikhını esas almaktadır. Semerkandî'nin *Tenbihü'l-gâfilîn* adlı eseri gibi *Bustânü'l-ârifîn* de daha çok vaaz ve nasihat üslûbuyla yazılmış olup tasavvuf ve tarikat muhitinden ziyade medrese ve vaaz çevrelerinde okunagelmıştır. Müellif, burada naklettiği bazı mevzû hadisler sebebiyle hadisçiler tarafından tenkit edilmiştir (bk. Zehebî, XVI, 323).

Bustânü'l-ârifîn'in İstanbul kütüphanelerinde pek çok yazma nüshası bulunmaktadır. Bunların içinde en eskisi, 557'de (1162) istinsah edilmiş olan Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki (Ayasofya, nr. 0.1686) nüshadır (diğer yazma nüshaları için bk. Sezgin, I, 449). Eser müstakil olarak (Kalkûta 1868; İstanbul 1286, 1289, 1296; Bulak 1289) ve *Tenbihü'l-gâfilîn* ile birlikte birçok defa basılmıştır (Kalkûta 1869; Kahire 1303, 1306, 1309, 1315, 1319; Bombay 1304; Beyrut 1403/1983; Dimaşk 1405/1985). Her iki eser bir arada Abdülkadir Akçiçek tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir (İstanbul 1977).

Meşhur muhaddis İmam Nevevî'nin de (ö. 676/1277) zühd, ahlâk ve âdâb konularını ihtivâ eden *Bustânü'l-ârifîn* adlı bir eseri vardır. Bu eser Muhammed el-Haccâc tarafından neşredilmiştir (1402 [Dârü's-Sâbûnî]).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebü'l-Leys es-Semerkandî, *Bustânü'l-ârifîn* (*Tenbihü'l-gâfilîn* içinde), Kahire 1319; Zehebî, *A'lamü'n-nûbelâ*, XVI, 322-323; *Keşfü'z-zunûn*, I, 243; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 220; Serkis, *Mu'cem*, I, 1045; Brockelmann, *GAL*, I, 211, 501; *Suppl.*, I, 348; Ziriklî, *el-A'lam*, VIII, 348-349; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, XIII, 91; Sezgin, *GAS*, I, 449; J. Schacht, "Abu'l-Layth al-Samarqandî", *EI²* (İng.), I, 137.

HASAN KÂMİL YILMAZ

BUŞATLI MUSTAFA PAŞA

(bk. MUSTAFA PAŞA, Buşatlı).

BÜŞENCİ, Ebü'l-Hasan

(أبو الحسن البوشنجي)

Ebü'l-Hasan Alî b. Ahmed

(ö. 348/959)

Fütüvvet hareketinin ilk temsilcilerinden
Horasanlı sûfî.

Herat yakınlarındaki Büşenc'de doğdu. Gençlik döneminde Ebû Osman en-Nişâbü'rî'nin sohbetinde bulunduktan sonra memleketinden ayrılarak Irak'a gitti. Burada İbn Atâ ve Cerîrî gibi tanınmış sûfilerden istifade etti. Meşhur sûfî Şiblî ile bazı tasavvufî konuları tartıştı. Daha sonra gittiği Dimaşk'ta Ebû Amr ed-Dimaşkî ve Tâhir el-Makdisî'nin sohbetlerine katıldı. Uzun süre ayrı kaldığı memleketine dönüşünde zındıklıkla suçlandı ve bu yüzden Nişâbur'a gitmek zorunda kaldı. Burada bir zâviye kurarak ölümüne kadar tam bir inziva hayatı yaşadı.

Tevhid ilmine ve tasavvufî hayata dair çağdaşı diğer mutasavvıflardan daha geniş bilgiye sahip olduğu bildirilen Büşencî'nin fütüvvet* ve tecrit* konularında takip ettiği yol hakkında bazı menkûbeler rivayet edilir. Büşencî fütüvveti "hak hukuk gözetmek, sürekli murakabe halinde bulunmak, içte olmayan bir şeyi dışta göstermemek" diye tarif eder. İnsanın yalnız iken de haram olan bir şeyi yapmaması ve içi ile dışının bir olması ise mürüvvetir. Tevhid Allah'ı, O'nun kendisini bize tanıttığı gibi tanımak, sonra da O'ndan başkasına ihtiyaç duymaktır. Tövbe de işlenen günah hatırladığında ondan haz almamaktır (Hücvîrî, s. 385). Fütüvvet ve melâmet ehlinin

esas temayüllerine sahip olan Büşencî insana en büyük belânın kendisinden geldiğini, insan için hayrın ârızı, şerrin aslî sıfat olduğunu söyler. Ona göre içi dışından iyi olan velî, içi dışı aynı olan âlim, içi dışından kötü olan cahildir. Tasavvufu "hürriyet, fütüvvet ve cömertlikte samimiyet, ahlâkta kibarlık" diye tarif eden Büşencî samimiyetsiz mutasavvıflardan yakınan ilk sûfilerdendir. Onun, "Bugün tasavvufun ismi var, hakikatı yoktur; oysa eskiden hakikatı vardı ama ismi yoktu" sözü çok meşhurdur. Büşencî sünneti, "Şeceretürrıdvân'daki biat ve buna uygun düşen söz ve işlerdir" şeklinde tarif eder.

BİBLİYOGRAFYA:

Sülemî, *Tabakât*, s. 458-461; Ebû Nuaym, *Hilye*, X, 379-380; Kuşeyrî, *er-Risâle*, I, 183; Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb* (Jukovski), s. 385; He-revî, *Tabakât*, s. 497; Sem'ânî, *el-Ensâb*, II, 332; IX, 346; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam*, VI, 391; At-târ, *Tezkiretü'l-evliyâ* (nşr. Reynold A. Nicholson), Leiden 1907, II, 89; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, I, 508; Sübkî, *Tabakât*, III, 344; İbnü'l-Mülâkkın, *Tabakâtü'l-evliyâ*, s. 252-255; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, III, 320; Câmî, *Nefehât*, s. 225-226; Şa'rânî, *eş-Tabakât*, I, 103; Guy Strange, *Büldânü'l-hilâfeti's-sarıkıyye* (trc. Beşîr Fransis — Georges Avvâd), Beyrut 1405/1985, s. 453-454; W. Barthold — B. Spuler, "Büşhandî", *El*² (İng.), I, 1342-1343.

OSMAN TÜRER

BÜŞENCİ, Muhammed b. İbrâhîm

(محمد بن إبراهيم البوشنجي)

Ebû Abdillâh Muhammed b. İbrâhîm
b. Saîd el-Büşencî
(ö. 291/904)

Muhaddis, fıkıh ve lugat âlimi.

204 (819) yılında doğdu. İlk tahsiline Herat yakınlarındaki Büşenc kasabasında Kur'ân-ı Kerîm'i ezberleyerek başladı. Daha sonra hadis öğrenmek için Kûfe, Bağdat, Basra, Dimaşk, Hicaz ve Mısır'da yıllarca kalarak zamanının ileri gelen âlimlerinden hadis ve fıkıh okudu. Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Bükeyr, Müsedded b. Müserhed, İsmâil b. Ebû Üveys, Saîd b. Mansûr gibi âlimlerden rivayette bulundu. Dâvûd ez-Zâhirî Büşencî'yi tanıdığı zaman son derece takdir etmiş ve yanındaki öğrencilerine onu kendisinden istifade edilen, fakat kendisi kimse-den faydalanma ihtiyacında olmayan bir âlim diye takdim etmiştir. Tahsilini tamamladıktan sonra yurduna dönen Büşencî, Horasan'ın en önemli ilim merkezleri olan Nîşâbur, Merv ve Semerkant'ta,

bir süre de Buhara'da hadis okuttu. Kendisinden hadis rivayet edenlerden Muhammed b. İshak es-Sâgânî, İbn Huzeyme, Büstî, Da'lec b. Ahmed, Ebü'l-Abbas ed-Degülî, İsmâil b. Nuceyd zikredilebilir. Yaşça büyük, hadis ilminde de ondan daha üstün olan Buhârî *el-Câmi'u's-şâhih*'inde Büşencî'den bir hadis rivayet etmiştir ("Tefsîr", 5/165).

Rivayet ettiği hadisleri ezbere bilme-siyle de tanınan Büşencî'nin hadislerdeki nâdir (garîb) kelimeleri ve anlaşılması güç yerleri açıklamakta büyük mahareti vardı. Geniş bir fıkıh kültürüne sahipti. Maddî bakımdan hayli cömert olmak-la beraber ilmini esirger, her müracaat edeni talebeliğe kabul etmezdi.

Devrindeki âlimlerin takdirini kazanmış sika* bir muhaddis olan Büşencî'nin rivayetleri güvenilir hadis kaynaklarında mevcuttur. Her ne kadar onun bazı eserleri telif ettiği söylenirse de fıkıha dair olduğu anlaşılan *Kitâbü'l-Me-tâ'im* (bk. Abbâdî, s. 47) adlı eserinden başka hiçbir kitabına kaynaklarda rastlanmaz. *Tabakâtü'l-Hanâbile*'de Büşencî'nin Hanbelî olduğu kaydedilmekle beraber Zehebî ve Safedî onun Mâlikî olduğunu söylemekte, İbn Hacer ise Şâfiîliğinin şüphe götürmediğini ifade etmektedir.

Büşencî Nîşâbur'da vefat etmiş, cenaze namazını talebesi meşhur muhaddis İbn Huzeyme kıldırmıştır.

BİBLİYOGRAFYA:

Buhârî, "Tefsîr", 5/165; *el-Cerh ve't-ta'dil*, VII, 187; İbn Hibbân, *eş-Şikât*, IX, 152; Abbâdî, *Fukahâ'u's-Şâfi'iyye*, s. 47-49; *Tabakâtü'l-Hanâbile*, I, 264; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam*, VI, 48; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 657; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ*, XIII, 581-589; Safedî, *el-Vaif*, I, 342; Sübkî, *Tabakât*, II, 189-207; İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, IX, 8-10; Hazrecî, *Hulâsatü Tezhib*, s. 324; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 205; Muhammed Hasan Heyto, *el-İctihâd ve tabakâtü müctehidi's-Şâfi'iyye*, Beyrut 1409/1988, s. 122-123.

MÜCTEBA UĞUR

BUTLÂN

(البطالان)

Bir ibadetin veya hukukî işlemin temeldeki bir eksiklik veya bozukluk sebebiyle hükümsüz olması mânâsında kullanılan fıkıh terimi.

Butlân sözlükte "boşa gitme, heder ve hebâ olma" anlamına gelir. A'râf süresinde (7/118) fiil olarak bu anlamında kullanıldığı gibi birçok hadiste hem söz-

lük hem de terim anlamında kullanıldığı görülür (bk. Wensinck, *Mu'cem*, "bâtıl" md.). Hükümsüz ibadet ve hukukî işleme bâtıl denir.

İslâm hukuk literatüründe hukukî işlemler geçerlilik bakımından ikiye ayrılır: Hukuken geçerli olanlar ve olmayanlar. Hanefîler dışındaki fıkıhçılar geçerli olmayan işlemleri bâtıl adı altında tek bir sınıfta değerlendirirken Hanefîler geçerli olmayan işlemleri bâtıl ve fâsit diye tekrar ikiye ayırmakta ve bu ayırma birtakım farklı sonuçlar bağlamaktadır. Bir hukukî işlemin geçerli sayılabilmesi için bazı rûkûn, şart ve vasıfların mevcut olması gerekir. Bunlardaki bir eksiklik, Hanefî mezhebinde bu eksikliğin türüne göre farklı hukukî sonuçlar doğurur. Buna göre rûkûn veya in'ikad şartlarındaki eksiklik hukukî işlemin butlânını, sadece vasıflardaki eksiklik ise fesadını gerektirir. Bu anlamı ifade etmek üzere *Mecelle* bâtıl satış akdini, "Bey-i bâtıl aslen sahih olmayan bey'dir" (md. 110), fâsit satış akdini de, "Aslen sahih olup da vasfen sahih olmayan, yani zâten mün'akid olup da bazı evsâf-ı hâriciyyesi itibarıyla meşrû olmayan bey'dir" (md. 109) diye tarif etmektedir. Hukukî işlemlerin rûkûnleri esas olarak taraflar, irade beyânı ve hukukî işlemin konusu olmak üzere üçe ayrılır. Bu rûkûnlerle ilgili şartlar (in'ikad şartları) ise genel olarak şunlardır: 1. Tarafların hukukî işlemi yapmaya ehil olması. 2. İcap ve kabulün birbiriyle uyuşması. 3. İrade beyânının aynı mecliste ortaya konması (meclis birliği). 4. Hukukî işlemin konusunun teslim edilebilir, belirli veya belirlenmesi mümkün ve bu hukukî işleme elverişli, mütekavvim (hukukî açıdan değere sahip) ve mülkiyete konu olan bir mal olması. Hukukî işlemdeki bu unsur ve şartlardan birinin eksik olması o işlemin butlânını gerektirmektedir. Meselâ mü-meyyiz olmayan küçüğün, akıl hastasının hukukî işlemleri, şarap, domuz eti gibi mütekavvim olmayan bir mal üzerine yapılan veya icap ve kabulün birbiriyle uyuşmadığı işlemler esasa ilişkin eksiklik taşıdıklarından bâtıldır. Hukukî işlemin bu rûkûn ve şartları dışında İslâm hukukçılarının vasıf veya hâricî vasıf dedikleri ve işlemin kuruluşuyla ilgili olmayan ikinci derecedeki birtakım şartları da vardır ki bunlar daha çok hukukî işlemin konusuyla ilgilidir. Alışverişte aldanmanın (garar) olmaması için fiyatın ve vadeli satışlarda vadenin belli olması, irade beyânının *ikrah** ile sakatlan-